

**Наталія ТКАЧЕНКО,
Дмитро ЧЕХОВСЬКИЙ**

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГАРАНТУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ ВКЛАДІВ

На основі критичного аналізу та узагальнення існуючих вітчизняних та зарубіжних поглядів до трактування понять “система” і “механізм” в контексті гарантування банківських вкладів сформульовано авторське бачення цих дефініцій та побудовано модель механізму гарантування банківських вкладів.

Зацікавленість держави в ефективному та динамічному функціонуванні банківської системи країни очевидна. Так, особливість банківської системи полягає в тому, що вона більшою мірою, ніж, наприклад, економіка в цілому, є вразливою до кризових явищ, які зачіпають не лише фінансово нестійкі банки, а й клієнтів-вкладників. Вилучення вкладів фізичними особами негативно впливає на стабільність роботи комерційних банків, а у випадках, коли такий процес набуває масового характеру, то це може призвести до колапсу банківської системи.

В сучасній Україні заощадження населення – це важливе джерело фінансування інвестицій держави. Разом з тим, значна частина накопичень громадян не залучаються до економічного обороту через низький рівень довіри населення як до окремих банків, так і банківської системи в цілому. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є формування і розвиток системи гарантування банківських вкладів.

Аналіз економічної літератури показав, що при дослідженні проблематики захисту вкладів громадян від банківських ризиків зустрічаються такі поняття, як “система гарантування” і “механізм гарантування”. При цьому відсутня єдність поглядів, спостері-

гається термінологічна плутанина в трактуванні цих понять у наукових дослідженнях. Відбувається підміна чи ототожнення, що загалом ускладнює їх вивчення та оцінку. Все це робить дослідження теоретичних основ гарантування банківських вкладів актуальним науковим завданням.

Ринкова трансформація економіки України зумовила появу багатьох комерційних банків, при цьому всі, без винятку, працюють із залученням вкладів громадян. У такій ситуації вирішення питання щодо створення захисного підґрунтя банківських вкладів має пріоритетне значення. Це, відповідно, спонукає до з'ясування і розмежування понять “система” та “механізм” у гарантуванні банківських вкладів.

У науковій економічній літературі є чимало ґрунтовних праць, присвячених гарантуванню банківських вкладів. Це, зокрема, праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як К. Алексійчук, В. Бобиль, Б. Даажамба, Б. Делгербаяр, Н. Корольова, Д. Маслобоева, В. Огієнко, В. Саєнко, І. Серветник, Т. Смовженко, А. Фрідман, Г. Шемчушенко та інші. Віддаючи належне науковим здобуткам вчених, зауважимо, що єдиної точки зору на сутність та співвідношення понять системи та механізму

гарантування банківських вкладів серед вчених-економістів досі немає.

Метою статті є наукове обґрунтування теоретичних засад і співвідношення понять “система” і “механізм” в контексті гарантування банківських вкладів на основі критичного аналізу існуючих у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі підходів до їх трактування, та побудова механізму гарантування банківських вкладів.

Розглянемо підходи вчених-економістів до трактування сутності системи гарантування банківських вкладів.

Досліджуючи систему, важливо з'ясувати її місце у складі систем вищого рівня. Так, В. Огієнко [1, 33] переконаний, що для того, щоб система гарантування вкладів була ефективною, вона повинна входити до загальної системи ринкових інститутів і державного регулювання.

Г. Шемчушенко [2, 283] розглядає систему гарантування банківських вкладів як базовий компонент системи фінансової безпеки у банківській сфері. При цьому іншими компонентами є державне регулювання на рівні прийняття законодавчих і нормативних актів, які встановлюють правила і вимоги до ведення банківської діяльності, та здійснення центральним банком чи іншим уповноваженим органом функцій нагляду за діяльністю банків щодо того, як вони дотримуються вимог банківського законодавства та встановлених економічних нормативів.

В. Бобиль [3, 24] поділяє точку зору Г. Шемчушенко та бачить гарантування вкладів одним із компонентів системи фінансової та економічної безпеки, яка передбачає також розвинену систему ризик-менеджменту у банківських установах, стабільне макроекономічне середовище, ефективну грошово-кредитну політику, розвинений пруденційний нагляд тощо.

Погоджуючись зі згаданими дослідниками в тому, що гарантування банківських вкладів можна розглядати як елемент безпеки банківського сектору, яка, у свою чергу, є компонентом фінансової безпеки держави, зауважимо, що призначення таких гарантій, насамперед, полягає у захисті прав вкладників банків та, за рахунок цього, зміцнення довіри населення до банківських установ. Дійсно, у результаті таких гарантій знижується ризик “одночасного напливу вимог” до банківських установ з боку вкладників та зниження ліквідності банків, проте цей позитивний ефект не є першопричиною утворення систем гарантування вкладів.

Далі перейдемо безпосередньо до розгляду сутності поняття системи гарантування банківських вкладів.

Поняття “система” є широковживаним. У науковій літературі зустрічаються різносторонні підходи до його трактування, залежно від цілей дослідження:

- по-перше, “інженерне” розуміння системи як взаємозв'язаного набору елементів та способів їх з'єднання, які слугують певній меті;
- по-друге, “конструкторське” тлумачення системи, що подається як проектування та створення певного комплексу методів і засобів, які дослідник або розробник застосовує для досягнення певної мети, для виконання свого завдання;
- по-третє, науково-дослідницьке трактування системи як загальної методології дослідження процесів і явищ, що належать до певної галузі знань;
- по-четверте, теоретико-пізнавальне пояснення системи як способу мислення [4, 14].

Відповідно, різноманітні підходи зустрічаються й у трактуванні вченими-дослідниками сутності системи гарантування банківських вкладів. Так, Д. Маслобоева та

А. Фрідман [5] визначають систему гарантування банківських вкладів як комплекс заходів, спрямованих на захист вкладів, що забезпечують їх гарантоване повернення в повному обсязі (або частково) у випадку банкрутства кредитної установи. Однак залишається не зрозумілим, які саме суб'єкти повинні здійснювати зазначені заходи.

Т. Смовженко та І. Серветник [6, 60] ототожнюють систему гарантування вкладів з системою заходів, спрямованих на захист прав кредиторів фінансових інститутів, що реалізуються через спеціальну державну програму і є невід'ємною частиною політики фінансової безпеки країни. Проте заходи щодо захисту прав кредиторів не обов'язково реалізуються через спеціальну державну програму. Банківська установа може самостійно вжити таких заходів, наприклад, добровільно застрахувавши свою відповідальність перед кредиторами, а в деяких країнах взагалі може не бути експліцитних гарантій за банківськими вкладами.

Б. Делгербаяр та Б. Даажамба [7, 85] звужують гарантування вкладів до системи правових норм і механізмів, спрямованих на сприяння утворенню і мобілізації заощаджень з метою захисту банківської системи від фінансових криз, вкладників від ризиків, які вони не здатні оцінити і врахувати у своїх інвестиційних рішеннях. Натомість В. Огієнко [1, 315], позицію якого ми підтримуємо, вважає, що системи гарантування вкладів повинні враховувати не лише юридичні, а й адміністративні та фінансові умови їх функціонування.

К. Алексійчук [8] під системою гарантування вкладів розуміє сукупність органів та відносин, що регулюють захист прав вкладників. При цьому дослідниця не розкриває склад таких органів та не уточнює інструментарій регулювання, завдяки якому забезпечується захист вкладників.

В. Саєнко [9, 16] під системою гарантування вкладів розуміє сукупність взаємозалежних організаційних елементів, методів фінансування та регулювання діяльності інституцій, які забезпечують страхування депозитів. Відповідно, структурними елементами системи гарантування банківських вкладів є методи фінансування, функціональна й інституціональна складові систем гарантування депозитів та методи державного регулювання. З викладеного зрозуміло, що автор зводить поняття системи гарантування вкладів до забезпечення страхування депозитів, що, на нашу думку, не дозволяє у повному обсязі висвітлити сутність цього поняття.

Розглянувши підходи вчених-економістів до трактування сутності системи гарантування банківських вкладів, можна зробити висновок, що це поняття розглядається як: комплекс або система заходів, система правових норм і механізмів, сукупність органів та регулюючих відносин, сукупність взаємозалежних організаційних елементів, методів фінансування та регулювання діяльності інституцій, які спрямовані як на захист банківських вкладів, так і на захист прав вкладників.

На наше переконання, для того, щоб висвітлити сутність системи гарантування банківських вкладів найбільш повно, слід використати процесний підхід. Процес (від лат. *process* – проходження, просування вперед) – це послідовна зміна предметів і явищ, що відбувається закономірним порядком; сукупність послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату [10, 557]; процес (розвитку), хід, плин, перебіг [11, 332].

Враховуючи, що гарантування банківських вкладів є управлінською діяльністю, а головним процесом, покладеним в основу такої діяльності, є процес вироблення і реалізації регулюючих, організуючих та ко-

ордируючих впливів, суб'єктами системи гарантування банківських вкладів можуть бути, з одного боку, ті органи, які мають повноваження щодо регулювання діяльності банківських установ, а саме органи державної влади, на які покладено завдання щодо формування законодавчого та нормативно-правового забезпечення гарантування банківських вкладів, центральний банк або інший орган державного нагляду, який регулює діяльність банківських установ (фінансовий регулятор), страховий гарантійний фонд, керівництву якого передано окремі регулюючі функції, а з іншого боку, безпосередньо банківські установи, діяльність яких є об'єктом впливу. Міжнародні та саморегулювальні організації, які розробляють пропозиції щодо удосконалення процесів реалізації гарантій за банківськими вкладками, не є суб'єктами системи гарантування, оскільки їхні пропозиції мають суто рекомендаційний характер та впливають на процеси гарантування опосередковано.

Зважаючи на викладене, під системою гарантування банківських вкладів пропонуємо розуміти сукупність органів (державної влади, центрального банку та страхового гарантійного фонду), що взаємодіють між собою у процесах координації та коригування діяльності банківських установ з метою недопущення невиконання ними своїх зобов'язань перед вкладниками, а у разі необхідності, вжиття заходів щодо забезпечення повернення вкладів у встановленому обсязі.

Функціонування даної системи відбувається завдяки механізму гарантування банківських вкладів. Дефініція механізму містить сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ [10, 431]; сукупність органів, засобів і способів (методів, прийомів, технологій) взаємодії між двома підсистемами організації – керуючої та ке-

рованої [12, 124]; внутрішню будову, систему чого-небудь, що забезпечує порядок у будь-якому виді діяльності, процесі [13, 367].

В. Огієнко [1, 315] розглядає механізм гарантування вкладів як дієвий засіб мінімізації втрат суспільства через банкрутства банків. Це система основних елементів, які регулюють процес розробки і реалізації управлінських рішень в галузі страхування депозитів, без яких система ефективно діяти не може.

Механізм гарантування вкладів складається з таких елементів, як: організація та членство в системі страхування депозитів (охоплення фінансових установ, організаційні форми побудови системи та державна підтримка), фінансування системи страхування, внутрішній механізм регулювання окремих аспектів (контроль за банками та застосування заходів впливу до проблемних банків), система адміністративних заходів.

Дослідник ототожнює механізм гарантування банківських вкладів з системою регулюючих елементів, що впорядковують процес страхування депозитів. З нашої точки зору, у даному випадку відбувається підміна понять механізму та системи гарантування банківських вкладів.

В. Сасенко [9, 7] під механізмом гарантування вкладів пропонує вважати цілісний комплекс взаємопов'язаних засобів управління організаційно-економічною та нормативно-правовою діяльністю як на макро-, так і на мікрорівні, за допомогою якого забезпечується реалізація права вкладників-фізичних осіб на отримання відшкодування за депозитами у разі неплатоспроможності комерційного банку. Вчений відмічає наявність комплексу засобів управління, проте не розкриває асортименту таких засобів.

Н. Корольова [14, 271] вважає, що захист банківських вкладів фізичних осіб реалізується через систему механізмів, які являють собою систематизовану, впорядковану сукупність взаємопов'язаних, взаємообумовлених, цілеспрямованих інструментів, важелів, форм і методів сприяння з боку державних і недержавних структур збереженню і гарантованому поверненню в повному обсязі депозитних коштів і нарахованих за ними відсотків населенню в строк, обумовлений депозитним договором. Автор акцентує увагу на гарантованому поверненні вкладів у строк, обумовлений депозитним договором, однак таке завдання є важко виконуваним у разі запровадження тимчасової адміністрації в банку та ініціювання процедури ліквідації банку.

За нашими міркуваннями, механізм гарантування банківських вкладів – це сукупність превентивних і стабілізуючих заходів (засобів та дій), які застосовують органи державної влади, центральний банк та страховий гарантійний фонд щодо фінансового регулювання діяльності банківських установ та фінансового забезпечення виконання їхніх зобов'язань перед вкладниками.

Модель механізму гарантування банківських вкладів показана на рис. 1.

На основі вищезазначеного можемо зробити висновки, що поняття “система” та “механізм” у контексті гарантування банківських вкладів співвідносяться як ціле й окреме, тобто механізм є невід’ємним елементом системи, завдяки якому відбувається взаємодія органів державної влади, центрального банку та страхового гарантійного фонду в процесах координації та коригування діяльності банківських установ з метою недопущення невиконання ними своїх зобов'язань перед вкладниками. Грунтуючись на нормативно-правових

та науково-методичних засадах, механізм гарантування банківських вкладів охоплює в себе фінансове забезпечення гарантій та фінансове регулювання діяльності банків у формі превентивних та стабілізуючих заходів впливу.

Зауважимо, що на сьогодні не існує як універсальної системи, так і механізму гарантування банківських вкладів. Незважаючи на процеси уніфікації банківського законодавства, національні відмінності банківських систем залишаються значними. Тому система гарантування банківських вкладів повинна формуватися з урахуванням специфіки історичного розвитку, економічних та соціальних умов і сприяти виробленню власного механізму гарантування банківських вкладів.

Література

1. Огієнко В. І., Кожель Н. О. *Страховання депозитів: Навч. посібник.* – Львів: ЛБІ НБУ, 2004. – 207 с.
2. *Доходи та заощадження в перехідній економіці України: Моногр. / Под. ред.: С. Панчишин, М. Савлук.* – Л.: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. – 406 с.
3. Бобиль В. *Удосконалення системи гарантування вкладів в умовах сучасної фінансової кризи // Вісник Національного банку України.* – 2012. – № 7. – С. 24–29.
4. *Системний аналіз: Навч. посібник для студентів спеціальності “Економічна кібернетика” усіх форм навчання / Укл. С. М. Співак.* – Тернопіль, 2006. – 89 с.
5. Маслобоєва Д., Фрідман А. *Страховання депозитів в Україні [Електронний ресурс].* – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_NIEK_2008/Economics/37215.doc.htm
6. Смоєженко Т., Серветник І. *Розвиток національної системи гарантування вкладів фізичних осіб: застосування передових принципів та методів // Банківська справа.* – 2012. – № 6. – С. 59–75.

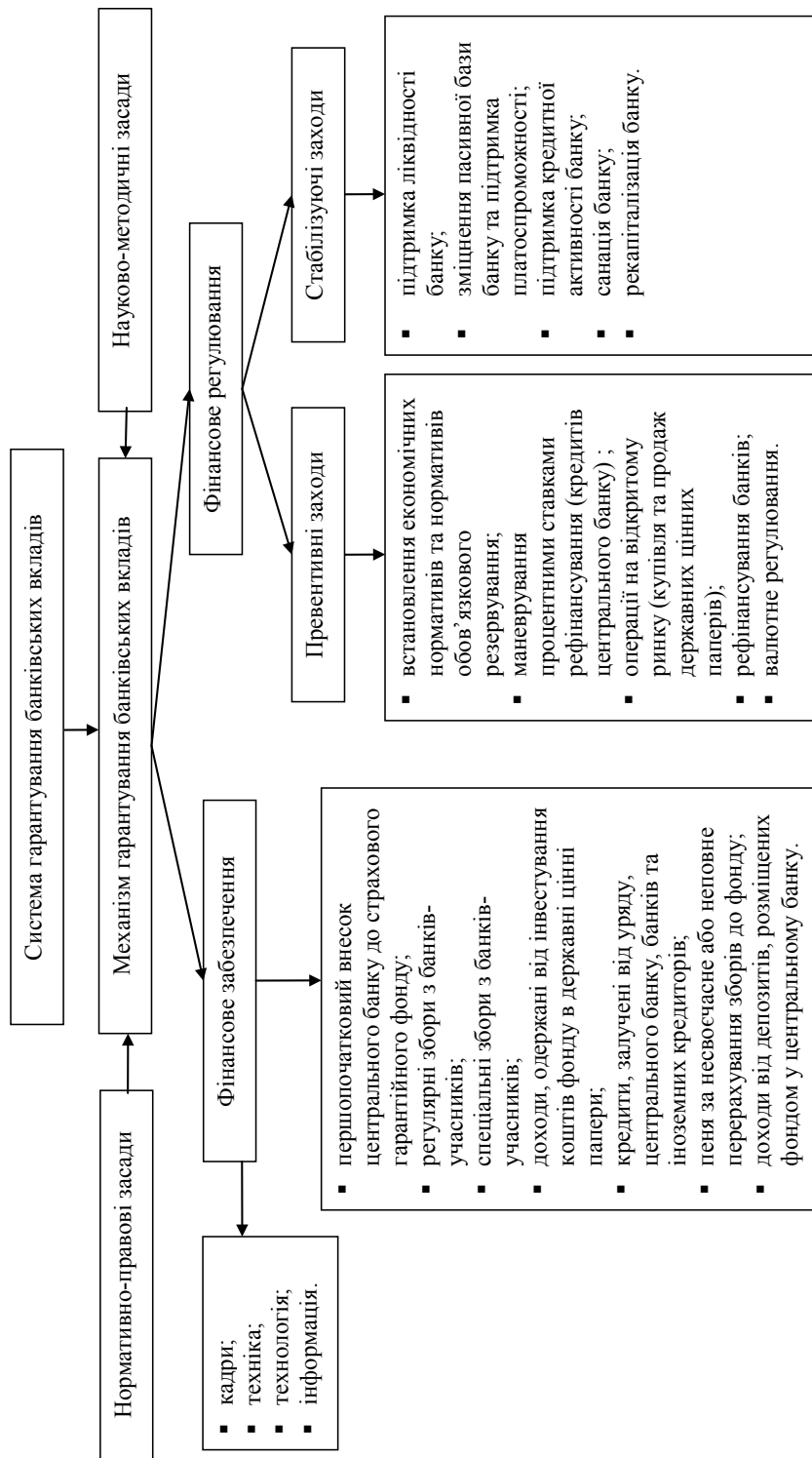

Рис. 1. Модель механізму гарантування банківських вкладів*

* Побудовано авторами.

7. Делгербаяр Б., Даажамба Б. Система за-
щити вкладов громадян от банковских рисков // *Известия ИГСА*. – 2011. – № 6 (80). – С. 84–87.

8. Алексійчук К. О. Фінансовий контроль
у системі гарантування банківських вкладів // *Митна справа*. – 2012. – № 2(80). – С. 123–129.

9. Сасенко В. Б. Організаційне забезпечен-
ня механізму державного гарантування захис-
ту прав вкладників - фізичних осіб: автореф.
дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02; Донець,
держ. ун-т упр. – Донецьк, 2011. – 20 с.

10. Словник іншомовних слів / За заг. ред.
О. С. Мельничука. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1974. –
776 с

11. Караванський С. Практичний словник
синонімів української мови. – К.: СП “Кобза”,
1995. – 480 с.

12. Занятость, безработица. Служба за-
нятости. Толковый словарь терминов и поня-
тий. – М.: “Нива России”, 1996. – 156 с.

13. Бирик С. П., Сютя Г. М. Словник іншо-
мовних слів: тлумачення, словотворення та
слововживання. – Х.: Фоліо, 2006. – 623 с.

14. Корольова Н. В. Механізми захисту бан-
ківських депозитів // *Вісник Донецького націо-
нального університету економіки і торгівлі ім.
М. Туган-Барановського. Сер. “Економічні на-
уки”*. – 2010. – № 3. – С. 270–279.